

NOSTALGIA JA SELLE PUUDUMINE EESTLASTE MÄLUKULTUURIS

Eluloouuri ja vaatepunkt

ENE KÕRESAAR

Mõiste *nostalgia* kirjeldab tunnet, mis leiab väljenduse mineviku positiivses (üle)hindamises vastukaaluks tunnetatud vajakajäämistele olevikumaaailmas. Seega on nostalgia ühelt poolt võõrandumise ja kaotuse tunne, seostudes teiselt poolt turvalisuse otsingutega minevikust. Nostalgia tavakeelne „roosamannaline”, moodsa elustiilitööstuse kultiveeritud tähendus ning kultuuriuurijate kasutatav analüütiline nostalgiateoreetiline kontseptsioon osaliselt erinevad ja osaliselt kattuvad. Lisaks on nostalgia suhteliselt lihtsale määratlusele vaatamata heterogeenne nähtus ning mitmeid tõlgendusvõimalusi pakkuv mõiste. Kuna nostalgia seostub eelkõige ettekujutusega minevikuihalusest, võib tekkida tunne, et selle tundja tahab minevikku tagasi – nostalgia põhjustab ohutunnet selle leidjas-hindajas. Võib juhtuda, et üks kultuuriuurija ei näe nostalgiat nähtuses, mida teine uurija on nostalgilisena tõlgendanud, ega tunne „oma” nostalgiamääratlust ära kolleegi definitsioonist. Käesoleva artikli eesmärgiks on probleemikeskne käsitlus nostalgias kui nähtusest ja kontseptsioonist eestlaste nõukogudejärgse mälukskultuuri taustal. Püüan tabada kaks kärbest ühe hoobiga: tõlgendada nostalgiateoreetiliselt viimase kahekümne aasta mäletamisprotsesse ning seejuures osundada nostalgia kui kategooria ja nähtuse mitmetitõlgendatavusele.

Nostalgia kriitikast ja „nostalgitsemise” võimalikkusest

Eestis on nostalgia kui osa kultuuri mõistmisest, praktiseerimisest ja kultuuri poliitikast olnud vägagi lõimunud igapäevasesse enesemääratlusse; nõukogude perioodil on siin kindlasti võtmeroll (Aarelaid-Tart, Kannike 2006: 206–213). Veelgi politiseeritum on nostalgia mõiste nõukogudejärgses kontekstis seoses nõukogude perioodi mäletamisega. Nostalgia kriitika kipub olema vaenulik, seostama nostalgiat konservatiivsete ühiskonnajõududega, alavääristama teda tema sentimentaalsuse pärast ning ründama tema nihestatud minevikunägemist (Tannock 1995: 454). Nostalgias käsitletakse „võimuka” kontseptsioonina, mida on võimalik (ära) kasutada poliitilistel eesmärkidel, mida nostalgia omakorda legitimeerib. See omakorda on andnud tõuke nostalgiateoreetilise diskursuse tekkeks, mis kipuvad eeldama, et nostalgia struktuur ise annab nostalgiale poliitilise tähenduse. Seesugune kriitika keskendub nostalgiateoreetilise sisule ja jätab tähelepanuta nostalgias loovad sotsiaalsed suhted (Nadkarni, Shevchenko 2004: 490). Tulemuseks on katsed eristada head ja halba nostalgias ning tendentsid eeldada ühelt poolt, et nostalgias on *a priori* poliitiline tähendus, teiselt poolt aga näha igas minevikurefleksioonis nostalgias (Nadkarni, Shevchenko 2004: 490; vrd ka Tannock 1995: 455).

Akadeemiline nostalgikriitikagi kipub tihti jääma nostalgiadiskursuse osaks (Stuart 1988). Varasem kriitika, millega algajad eluloouurijad teadusfoorumitel 1990. aastate Eestis kokku puutusid, käsitles nostalgiat (nagu kogu omaeluloolist mäletamist) kui „subjektiivsuse ballasti” või „mälu viga” (Kõresaar 2003b: 72). Nii nagu veel hiljuti oli kvantitatiivsete valiidsuskriteeriumide mõju all eluloouurimuste sissejuhatustes kombeks kinnitada, et informandid mäletasid oma kõrgele vanusele vaatamata kõike väga selgelt ja üksikasjalikult, oli selle aastakümne alguses aeg, kus näiteks eluloouurimisega tegelevad (etnoloogia)tudengid pidasid oma kohuseks lõputöö sissejuhatuse kindlasti mainida nostalgია kriitilise arvestamise vajadust, kui kasutatakse argikultuuri uurimise allikana vanemate inimeste mälestusi.

Stigmatiseeriva nostalgikriitika kriitika sisaldub vaikimisi ka nendes kultuuriuurijate hinnangutes, mis keskenduvad inimeste õigusele mäletada ja „nostalgitseda” sellega, et analüüsitakse, miks ja kuidas midagi mäletatakse (Kõresaar 2003a; 2003c: 67–73; Reinvelt 2001; 2004).

Käesolev käsitlus lähtub arusaamast, et indiviidi ja sotsiaalsete kogukondade tasandil ja sees toimivad korraga mitmed erinevad nostalgiad. Nostalgia vastab personaalsete vajaduste ja (poliitiliste) eesmärkide mitmekesisusele. Nostalgilistes narratiivides kehastuvad erinevad visioonid, väärtused ja ideaalid. Nostalgia on kultuuriline ressurss ja strateegia, mida saab kasutada erinevatel viisidel (Korkiakangas 1996: 37–38; Tannock 1995: 454). Tunustades lähtealusena seda võimalikku heterogeensust, püüan alljärgnevalt näidata, millised oleksid eestlaste nõukogudejärgsete elulugude tõlgendamise võimalused läbi nostalgiaprisma.¹ Laiema konteksti ja baasi selleks loovad uurimused, mida Eesti kultuuriteadlased on elulugude uurimise vallas teinud alates 1990. aastate keskpaigast.² Nostalgia on Eesti eluloo- ja mälu-uuringutes olnud pigem marginaalne kontseptsioon (erandina vt Jaago 1999: 106–110), kuid siinses käsitluses näen selles võimalust eri uurimuste ühendamiseks ühe vaatepunkti alla.

Ma käsitlen nostalgiat mäletamise kultuuri seisukohast kui sünkretismi potentsiaaliga fenomeni, mis võib mingis vormis samaaegselt avalduda nii riiklik-rahvuslikul, igapäevaelu kui ka individuaalsel tasandil. Samalaadset eeldusest lähtudes on sotsioloog Janelle Wilson (2005: 19) eristanud järgmisi nostalgia tasandeid: 1) nostalgia kui 'mina' intrapersonaalne väljendus, mis annab indiviidile subjektiivse järjepidevuse tunde (*olen pärit oma lapsepõlvest*); 2) nostalgia kui „konversatsioonilise mängu” interpersonaalne vorm, mille funktsioon on ühtekuuluvustunde tekitamine (*tunnen ära, mida räägid, kogesin sama – selline oli meie elu*); 3) nostalgia kui mineviku ideologiseerimise ja müstititseerimise viis riiklik-rahvuslikul ja/või ühiskondlikul tasan-

¹ Minu uurimishuvi on 1990. aastate teisest poolest alates olnud eestlaste nõukogudejärgne omaelulooline mäletamise kultuur. Tartu Ülikooli etnoloogia osakonna projektide „Mälu kui kultuuritegur eestlaste biograafilistes narratiivides”, „Argielu strateegiad ja praktikad Nõukogude Eestis” ning käimasoleva projekti „Mälukohad ja mäletamise kultuurid 21. sajandi Eestis” (Eesti Teadusfondi grant 6687) raames olen uurinud vanemate, enne Teist maailmasõda sündinud eestlaste kirjutatud elulugusid. Ajendi mõelda eestlaste omaeluloolise mäletamise kultuurist nostalgia vaatepunktist andis tuntud soome nostalgia- ja lapsepõlveuurija, etnoloog Pirjo Korkiakangas (Korkiakangas 1996). Vt samal teemal ka Kõresaar 2007.

² Elulugude kogumisest ja uurimisest Eesti kultuuriteadustes vt lähemalt: Me tulime tagasi; Eesti rahva elulood I–III; Hinrikus 2003; Hinrikus, Kõresaar 2004; Aarelaid 2006; Jaago, Kõresaar, Rahi-Tamm 2006.

dil (*olevikuprojektide legitimeerimine minevikueeskujude kaudu*); 4) nostalgia kui kultuuriline tarbekaup, mis lähtub teatud vanuserühma kogemusest ja on muudetud turu osaks (*minevikueeksootika tänapäeva popkultuuris*).

Sotsioloog Fred Davis eristab kollektiivset ja privaatset nostalgiat, millest esimene ilmneb avaliku kultuuri tasandil (rahvuslikud sümbolid, populaarkultuur, kirjandus jmt), teine aga on seotud indiviidi elulooga (Davis 1979: 222). Eluloo uurimise aspektist vaadatuna toimib vastastikune suhe kultuuriliselt olemasoleva ja (näiteks ühises mälu- ja tekstikogukonnas osalemise kaudu) kättesaadava ning indiviidi eluloo, mälu ja emotsioonide vahel (Korkiakangas 1996: 38; vt ka Wilson 2005: 30).

Lapsepõlvenostalgia – „Wabariigi poisipõlv”

Nostalgia sünkretistlik iseloom Eesti nõukogudejärgses mäletamise kultuuris avaldub kõige selgemini selles, kuidas meenutatakse Teise maailmasõja eelset Eesti Vabariiki. 1920. aastatel sündinud eestlaste elulugudes tuleb esile sõjaeelse riikliku iseseisvusperioodiga identifitseerumine. Esimese iseseisva Eesti põlvkonnana on vabasse riiki sündimine elulugudes eraldi ära märgitud. Kodutalu või suved maal, loodus, küla informaalne keskkond ja perekond moodustavad rahvusliku kujuteldava kogukonna kogemusliku algpõhja. Neid kogemusi laiendavad vanemad elulookirjutajad ajale ja ühiskonnale laiemalt ning esitavad neile tüüpilistena. Oma lapsepõlve aegset ühiskonda iseseisvas riigis kujutatakse egalitaarsena, vastastikusel solidaarsusel, abil ja lugupidamisel põhinevana. Õige rahvusriigi metafoor vanemate eestlaste elulugudes on talu, mille elukorraldust peetakse nii riigi kui ka privaatsemate institutsioonide toimimise ideaalmudeliks. Elulugudes väljenduva rahvusliku nostalgiaretoorika oluline komponent on maa ja loodus; suhe nendesse väljendub nii pragmaatilisel kui ka loodusromantilisel tasandil ning ühtib, nagu näitab Maaris Raudsepp, üldisema tendentsiga eestlaste seas ühildada oma loodusesuhet rahvusliku identiteediga (Raudsepp 2005: 415). Vanema põlve eestlaste lapsepõlvenostalgia kontekst on heterogeenne ja ajakompleksne, sisaldades komponente industriaalajastule iseloomulikust ratsionalismist, XIX sajandi juurtega loodusromantikast (Raudsepp 2005: 414), 1930. aastate eesti maaeluideoloogial põhinevast riigirahvuslusest (Kõresaar 2003c: 67–69; 2005: 59–60), eesti nõukogude-eelsest ja -aegsest ajaloolisest proosast, mis omakorda toetub klassikalistele rahvuslikele alustekstidele (Kõresaar 2005: 61–65), ning eestlaste nõukogude okupatsiooni aegsetest kultuurilise vastupanu praktikatest, mis rõhutasid teatud vastuolu linna ja maa vahel (Aarelaid-Tart, Kannike 2006: 214) ning toetusid samuti varasematele ideoloogiatele kui nostalgiaskepsidele (Korkiakangas 1996: 38). Samuti on need lapsepõlvemälestused osa laulva revolutsiooni ja riikliku taasiseseisvumise aegsest rahvusluse diskursusest, mis väärtustas idealistlikult, romantiliselt ja nostalgiliselt sõdadevahelist riikliku iseseisvuse aega³ ja seadis selle poliitilises mõttes eeskujuks, taotlede (rahvuslike) ajalooliste kogemuste tagasivõitmist mineviku rõhuasetuste nihutamiseks (vt selle kohta laiemas Ida-

³ Vrd vanaemade kogemuste (poliitilisest) väärtustamisest poliitiliselt aktiivsete noorte naiste rahvusliku liikumise kogemuses 1980. aastate lõpul ja 1990. aastate algul ning üldisemalt pärimusliku ajaloo rollist selles Jõesalu 2003: 190–195.

Euroopa kontekstis Niedermüller 1997: 253–254, 260). Kultuuri- ja poliitilise mälu retoorikasse on sellest perioodist jäänud Eesti riikliku iseseisvuse ajaloo metafooriline samastamine inimese elukäigu etappidega (vt Wabariigi poisipõlv).

Kui 1990. aastate alguseni toimis Eesti Wabariigi nostalgia Eesti ühiskonnas sünkretistlikult minevikust ammutatava ressursina toetamaks oleviku identiteediloome projekti, siis siirdeühiskonna sotsiaalpoliitilises arengus kaotas vanema põlve eestlaste rahvuslik lapsepõlvekäsitlus laiema ühiskondliku kandepinna (see ei tähenda, et muutub ametlik riikliku järjepidevuse ideoloogia). Paralleelselt muutub ka lapsepõlvnostalgia funktsioon elulugudes. Kuna kümnendi algul oli riigiga identifitseerumine tugev, taasiseisvumisest loodeti kogetud ideaalse ühiskonna restauratsiooni kõigi sellest lähtuvate kvaliteetidega, siis pensionäride olukorra halvenemine ning võimetuse sammu pidada kiirete ühiskondlike muutustega saab elulugudes väljenduse kriitikas riigi vastu. Argumentatsiooni allikaks on endiselt lapsepõlvnostalgia, mille baasilt vahendatakse enda (ja põlvkonnaperspektiivist vaadatud ka ühiskonna) jaoks põhilisi moraalseid väärtusi ja ideaale. Nostalgia toimib edasi põlvkonnaidentiteedi kandjana ja strateegiana teatud ideesid ja emotsioone korrastada ja interpreteerida (vrd Smith 2000).

Olen tõlgendanud vanema põlve eestlaste lapsepõlvnostalgiaat selle dūnaamilisest sünkretistlikust kvaliteedist lähtuvalt kui restauratiivse ja refleksiivse nostalgia põimingut, toetudes Svetlana Boymi vastavale eristusele (Boym 2001). Restauratiivne nostalgia kutsub mälestustes esile (rahvuslikku) minevikku ja visandab sellele toetudes tulevikku; seda tüüpi nostalgiline pilk näeb minevikus tõeväärtust oleviku jaoks, minevikus peitub võim, mille abil saavutada oleviku eesmäärke. Võib öelda, et see nostalgiatüüp oli aktuaalne kõigil eespool refereeritud Wilsoni (2005) poolt välja toodud nostalgia avaldumise tasanditel 1980. aastate lõpul ning 1990. aastate algul, kuid kaotas oma poliitilise kaalu umbes 1990. aastate keskpaigaks. Refleksiivne nostalgia tähistab Boymi jaoks üldisemalt igatsust kadunud aja järele; siin jääbki minevik minevikuks ja teda väärtustatakse just sellepärast.⁴ Laias laastus võib väita, et kuigi nostalgia Teise maailmasõja eelse vabariigi järele tegi 1990. aastatel läbi tähendusliku muutuse restauratiivsest refleksiivseks, siis neis vanemate eestlaste elulugudes, milles seostatakse oma põlvkondlik identiteet vaba riigi identiteediga, säilib restauratiivne nostalgia kui tänapäeva riigikriitika vorm (Kõresaar 2005: 67–68).

Seega, nagu ka Tannock (1995: 459) mainib, on järjepidevuse probleem nostalgianarratiivides ambivalentne, seotud küsimusega, kas need järjepidevuse allikad, mis elulugudes kirjeldatavas nostalgilises minevikus konstrueeritakse, on „kättesaadavad” ainult privaatses tagasivaatavas refleksioonis või on nad muudetavad oleviku identiteediloome projekte toetavateks ressursideks? Sellest aspektist vajab nõukogudejärgses mäletamise kultuuris äramärkimist ka järelmälu (*postmemory*) käsitletav vahendatud (*displaced*) nostalgia (Wilson 2005: 32), mille poliitilisele jõule viitasin eespool antikommunistliku pöörde aegse kujuneva noore eliidi puhul (Jõesalu 2003; vrd viide 3). Ääripidi on uuritud ka e e s t i a j a nostalgiaat põlvkondadevahelises pärimu-

⁴ Vrd antropoloogilisest vaatepunktist Marilyn Stratherni eristust vastavalt sünteetilise ja substantiivse nostalgia vahel (Strathern 1995: 109–113, eriti 112–113).

ses nõukogude okupatsiooni perioodil Eestis (Aarelaid 1998: 221–234; Rakfeldt-Leetmaa, Rakfeldt 1996: 1574, 1581) ja emigratsioonis (Kirss 2006: 675–683). Usun, et Tannock pidas oma küsimusega silmas sama, mida Boym sõnastas erinevate nostalgiatüüpide kaudu. Nõukogude ühiskonna kontekstis, milles avaliku ja privaatse kontseptsioonid pole mõistetavad läänelike mõddupuude järgi,⁵ ning arvestades Teise maailmasõja eelse riikliku iseseisvuse pärimuse rolli eestlaste kultuurilises vastupanus, ei saa nõukogudejärgses kontekstis – ei individuaalsel ega kollektiivsel tasandil – anda sellele küsimusele lihtsaid jah-ei-vastuseid.

Antinostalgia – nõukogude düstoopia

Nostalgia on reaktsioon järjepidevuse ootamatule katkestusele. See tõstatab küsimuse, kuidas järjepidevuse katkemist tõlgendatakse ja mis tähendus sellele antakse nostalgiaretoorika struktuuris (Tannock 1995: 459). Vanemate eestlaste 1990. aastatel kirjutatud elulugudes valitseva minevikutõlgenduse kohaselt katkes Eestis 1940. aastal (olenevalt isiklikust elukäigust, perekonnaajaloost vmt juhul ka hiljem – nt 1949. aasta massiküüditamisega) loomulik rahvuslik areng ning algas üldine allakäik. Elu ja ajaloo kirjeldust katkestuse paradigmat iseloomustab see, et eitatakse normaalse igapäevaelu ning isikliku ja kollektiivse rahulolu võimalust katkestuse perioodil. Rahvuskeha ja sellega ka indiviidi olek saab olla vaid allasurutus ja kannatus või vastupanu. Kui 1990. aastate esimese poole elulugudes on selged märgid arenevast katkestusediskursusest, seotuna päevapoliitiliste, juriidiliste jm teemadega, siis 1990. aastate teise poole suurtele eluloo kirjutamise üleskusetetele saadetud biograafiad on osa Suurest Narratiivist; nad järgivad juba väljakujunenud jutustamisskeeme ja -mustreid, nii et lugusid teatud sündmuste ja aja-perioodidega seotud kogemustest on kerge lugeda kui „üht lugu” (vrd Hinrikus 2004; Rahi-Tamm 2004). Katkestusest saab 1990. aastatel, õigemini juba selle esimeseks pooleks dominantne narratiivne skeem stalinismi perioodi aja- ja eluloost rääkimiseks, sisaldades „valmis” hinnangumustreid ja tähendusi selle perioodi kohta. 1940. aastate katkestuse põhiteemadeks on iseseisvusaegsete rahvuslike sümbolite hävitamine Nõukogude okupatsioonivõimude poolt. See on kogetud kultuurikonflikt, mis väljendub ühelt poolt rahvusühitsuse lõhenemises (eestlasest *punase* või kaasajooksiku ilmumine elulugudes), teiselt poolt populaarses konstruktsioonis nõukogude võimu kultuurilisest, mentaalsest ja ideoloogilisest vastuvõetamatusest eestlastele, ning Siber kui ka eestlaste kannatusteekond (Kõresaar 2005: 84–106).

1980. aastate lõppu ning 1990. aastaid Eesti ühiskonnas ilmestas „pika katkestuse” retoorika, mis oli seotud nõukogude režiimi illegitimeerimisega taasiseseisvumise ja nn üleminekuprotsessis ning oli mitmeski eluvaldkonnas väga elujõuline. „Pika katkestuse” ideoloogia väljendub eelkõige nn poliitilistes elulugudes (vrd apoliitiline elulugu Bela-Krümiņa 2001). Selle ideoloogia järgi lõppes 1940. aastal alanud katkestus alles 1991. aastal Eesti taasiseseisvumisega, katkestuse aega aga iseloomustas rahvusliku eluviisi hävitamine

⁵ Vt diskussiooni avaliku ja privaatse dihhotoomiast eri tüüpi ühiskondades Weintraub, Kumar 1997 (vrd ka viide 9). Vt ka avalik-privaatse käsitluste kriitikat Eesti nõukogudeaegse koduloomepraktikate analüüsi näitel Kannike 2005.

ning võõraste normide, väärtuste ja harjumuste invasioon. Eesti taasiseseisvumise kogemust tõlgendatakse lõpliku seljapööramisena katkestuse ebanormaalsusele ning „tagasipöördumist” selle juurde, mis on eestlaslik.

Antropoloog Dijk van Rijk on sedalaadset ideoloogilist mineviku katkestamist iseloomustanud mõistega *antinostalgia*. Antinostalgia iseloomustab kaks aspekti: esiteks, sellise nostalgia objekt on tulevik, mitte minevik, s.t nostalgia astub dialoogi utopiaga; teiseks, minevikku ei taheta mäletada, mineviku sotsiaalsed suhted katkestatakse (Rijk 1998: 157). Küsimusele, kas „pika katkestuse” ideoloogia on samane van Rijki kirjeldatud antinostalgia, peab ilmselt vastama jah ja ei. „Pika katkestuse” ideoloogias on suur roll restauratiivsel Teise maailmasõja eelse Eesti Vabariigi nostalgial, mida võib käsitleda utopianana (eriti 1990. aastate algul valitsenud tulevikuootustes ja -retoorikas); katkestuse ideoloogia väljund 1990. aastate alguses oli populaarses majandus- ja sotsiaalpoliitilises diskursuses, mis rõhutas nõukogude perioodi töökogemuse ja üldisemalt mentaliteedi loomulikku võimatust kohanduda Eesti kapitalistliku tuleviku vajadustega, ning noorte „nõukogude kogemuse” põlvkondade eelistes tööturul. Seega oli tendents katkestada teatud sotsiaalseid suhteid. Samas, mäletamise kultuuri loogika seisukohast eeldab katkestus mäletamist ja mitte unustamist. Isegi kui eesmärgiks on lõpuks koormavast minevikust üle saada, eeldab see kõigepealt mineviku eelnevat taaskonstrueerimist mäletamise kaudu (vrd Meyer 1998).

Seda, millisenä katkestuse aega „pika katkestuse” ideoloogias mäletatakse, võiks iseloomustada düstoopiana (mis tundub seda tabavam, et selle kirjandusžanri tekkekontekst oli samuti Nõukogude ühiskond; vt Zamjatin 2006). Kuigi düstopia objekt on tulevikus, võime sama tunda ka mineviku vastu, mis teeb düstopiast omamoodi nostalgia antipoodi (Wilson 2005: 27).

Kujunevad nostalgiad – viiteid mälu protsessidele Eestis

Käsitledes nostalgiat kui aktiivset reaktsiooni muutuvatele sotsiaalsetele suhetele, tuleb esitada küsimus: mis saab nostalgia edasi? Alljärgnevalt püüan visandada mõningaid mõtteid, millised nostalgiad on Eesti ühiskonnas eos XXI sajandi hakul.

„Küpse sotsialismi” argielu mäletamine. Eestlaste omaeluloolise mäletamise kultuuris ei ole nn küpse sotsialismi⁶ argielu kogemus nii mustvalge, kui paistab „pika katkestuse” ideoloogia valguses. Siin tekib kompleksne ning mitmetahuline küsimus kogemuse ja diskursiivse praktika ühildamatusest. Paradoksaalsel kombel ilmneb probleem kõige eredamal kujul elulugudes, mis esindavad mineviku tunnustatud rahvuslikku tõlgenduskeemi, ning lähtub nõukogudejärgsest rahvuslikust mäletamise kultuurist endast. Hilise nõukogude aja kogemus oli ühelt poolt individualiseerumise ja privaatsfääri eraldumise kogemus. See ei pakkunud kogemuslikku toetuspinda ega leidnud avalikku väljendust taasiseseisvumise protsessis, mil küsimus oli „rahvuse loos”, indiviidi ja rahvuskollektiivi ühtsuses elukäigu ja ajaloo kaudu. Teiselt

⁶ Nn küpse sotsialismi perioodi all peetakse silmas ajavahemikku 1956–1985, mida on nimetatud ka „hiliseks nõukogude ühiskonnaks” (vt kasutamiskonteksti kohta Jõesalu 2008).

poolt kujutas nn küpse sotsialismi kogemus endast ka kohanemise ja sotsiaalse kompetentsi kogemust, mis läks omakorda vastuollu nõukogudejärgse siirdeperioodi arengute ja ootustega. Ametlik ajalookäsitlus ei pakkunud siin palju rohkem tuge, sest ettekujutus tasandist, kus „toimus ajalugu”, ei kattunud tasandiga, milles elati. Nn tavalise elulookirjutaja kogemusliku elu ilma keskpunkt oli privaatsfääris ning poolprivaatsetes suhetes sotsiaalses sfääris, samal ajal kui rahvuslik ajalookäsitlus keskendus pigem avalikule ja poolavalikule sfäärile.⁷ Vastuolu avaldub elulugude tasandil hilise nõukogude aja elukäigu lühidas ja pealispindses skitseerimises võrreldes varasemate eluperioodidega. Erandi moodustavad siin elulookirjutajad, kelle autobiograafilise mina konstruktsiooni toetab avalik negatiivne pika katkestuse ideoloogia (Kõresaar 2001; 2005: 200–202).

Etnoloog Kirsti Jõesalu on selle sajandi esimestel aastatel läbi viidud biograafiliste intervjuude ning kirjalike küsitluste põhjal näidanud, et sel ajal võtab omaeluloolistes narratiivides maad nõukogudeaegse argielukogemuse nostalgia.⁸ Hiline nõukogude aeg (või osa sellest) hakkab tähistama stabiilsuse, turvalisuse ja sotsiaalse võrdsuse aega võrreldes tänapäevaga, mida tajutakse vastupidise olukorrana. Seejuures satub kujunev nõukogude nostalgia skisofreenilisse suhtesse senise (ja ikka veel toimiva) dominantse mineviku-diskursusega, millest on ka eluloojutustajad ise teadlikud (Jõesalu 2008). Intervjuude läbivad teemad olid Jõesalu järgi isikliku kogemuse ja nõukogude perioodi läbinisti negatiivselt hindava avaliku diskursuse ühildamatus ning „õigus õnnele” (Jõesalu 2005) kõikides, ka totalitaarsetes ühiskondades. Nõukogude argielust jutustades rõhutati oma sotsiaalset kompetentsust süsteemi „eripäradega” (nt defitsiit) ümberkäimisel ning tihedaid, sügavaid ja pikaajalisi sotsiaalseid suhteid sõprade ja kolleegide vahel, mida vastandati kaasaja pealiskaudsusele (Jõesalu 2008).

Nõukadiskursus ja võitjate põlvkonna nostalgia. Erinevus eelmise kümnendi ajal avalikus ruumis käibel olnud ideoloogiast ilmneb kõige otsesemalt terminis *nõukaaeg*. Selle väljendi kasutajaid leidub ilmselt igas sotsiaalses rühmas. Üleminek nõukogude ajast *nõukaaajaks* avaldub näiteks 2004. aasta alguses kirjastuse Tänapäev ja ajalehe Postimees poolt välja kuulutatud mälestuste kogumises, mille tulemusena on välja antud raamatud „Nõukogude aeg ja inimene” (2004) ning „Nõukogude kool ja õpilane” (2006). Postimehe ja SL Õhtulehe veergudel on avaldatud artikleid ja kurioosseid mälestusi hilise nõukogude perioodi kohta. Kõik viitab muutuvale diskursusele, milles nõukogude minevikule (kui normile mittevastavale) eelistatakse tagasi vaadata muigega, läbi huumoriprisma, ning välditakse Nõukogude okupatsiooni-režiimi repressioonide teemat (vrd Anepaio 2003).

Nõukadiskursus avaldus materiaalses kultuuris juba varem, 1990. aastate lõpus, ning see pole kindlasti kitsalt Eesti nähtus (vrd Nadkarni, Shevchenko 2004: 500–501; Korkiakangas 2004: 122). Seda iseloomustab soe, kuid irooniaga laetud suhe hilise nõukogude perioodi ühiskonda. Selle protsessi huvitav aspekt on nn võitjate põlvkonna enesemääratluse sõnastamine

⁷ Vrd avaliku ja privaatsse problemaatikast nõukogude ühiskonnas Carcelon 1997; Kharkhordin 1997; Oswald, Voronkov 2000; Zdravomyslova, Voronkov 2002.

⁸ Nõukogude perioodi legitimeerimise tähisena Eesti ühiskonnas on peetud endise tippkommunisti Arnold Rüütli valimist Eesti Vabariigi presidendiks 2001. aastal (Jõesalu 2008).

vene multikate põlvkonnana (Grünberg 2008). „Võitjate põlvkond” on sotsiaalteadlaste antud nimetus taasiseseisvumise momendil varastes kolmekümnendates aastates põlvkonnale, kellest said turuühiskonnas tekkinud uute võimaluste avardajad ja kasutajad (Titma 1999). Meedia on seda kuvandit palju ekspluateerinud ning see on laienenud kõikidele „noortele edukatele”, väljudes sotsioloogide määratletud vanusepiiridest. Nn vene multikate põlvkonna kujund pärineb Andrus Kivirähki näidendist „Helesinine vagun”, mis esietendus Taago Tubina lavastuses Viljandi Draamateatris 2003. aastal. Lavastuses kujutatakse viimast nõukogude aega mäletavat põlvkonda, teatud viisil ühiste tekstikogemuste (ühiselt loetud raamatud ja nähtud filmid on oluline identifikatsioonimarker!) põhjal tekkinud mäluksust⁹, kes selle kogemuse tõttu eristub nii noorematest generatsioonidest kui ka Lääne inimestest¹⁰. Selle metafoori korjasid üles ka samasse eagruppi kuuluvad teatrikriitikud. „Helesinise vaguni” põlvkonnastalgia on samuti lapsepõlvenostalgia (tollaste kommade ja õhupallidega maipühade nostalgia), millele lisab legitiimsust asjaolu, et nostalgitsev põlvkond saab suurepäraselt hakkama uues ühiskonnas. Sellega vastandutakse lavastuse tutvustuses ja retseptisioonis endisele nomenklatuurile ja kolhoositalurahvale, kelle nostalgiat nõukogude aja järele peetakse ohtlikuks ja hirmsaks (Grünberg 2008). Lavastuse ümber toimivas avaldusid huvitavad tendentsid sellest, mida peetakse legitiimseks nostalgiks ja mida mitte, kel on õigus nostalgiat tunda ning kuidas mõistetakse põlvkonniti üksteise nostalgiaid.

„Kojujõudmine” – laulva revolutsiooni nostalgia. Nostalgia, mil ei näi olevat selgeid väljundeid ühiskonnas, välja arvatud klišeeks muutunud protestihüüd „Kas me sellist Eestit tahtsimegi?!”, on nostalgia laulva revolutsiooni aegse rahvusliku ühtsuse kogemuse järele. Selleaegset retoorikat parafraseerides võiks seda nimetada „kojujõudmise” nostalgiks. „Kojujõudmine” on rahvuslikule kultuurimälule toetuv pilt (mille üks põhikandja on rahvuseepos „Kalevipoeg”), mis utiliseerib teisi, eespool kirjeldatud nostalgiovorme: kuld-aeg, sellele järgnev katkestus ning düstopia, uus, positiivne katkestus ja kojujõudmine (vrd Kõresaar 2005: 80–83).

Laulva revolutsiooni nostalgiat kohtab vanemate eestlaste elulugudes, kus mainitakse ära põhilised ajalugu „pööravad” sündmused ning massiüritused (Balti kett, öölaulupeod, mälestusmärkide taastamise kampaaniad),¹¹ kuid siingi ei ole rõhk mitte niivõrd nostalgilisel pildil, kui võrd vastandusel „lootused ja ootused olid suured – pettumusi on olnud rohkem kui rõõmu” (vrd Kõresaar 2005: 128). Eluloolistes jutustustes on esiplaanil siirdeühiskonna kultuuritrauma, mida kodanikualgatuse näitel on analüüsinud Aili Aarelaid-Tart ja Anu Kannike (2006). Nende uurimistulemuste järgi on laulvale revolutsioonile ja taasiseseisvumisele järgnev kultuuriline trauma sügavam näh-

⁹ Vt käsitlust eri põlvkondadest ning põlvkonnasissetest rühmadest kui mäluksustest (*memory community*) Aarelaid 2006.

¹⁰ Vrd nõukogude kogemuse põhjal läänele vastandumisest kui nõukogudejärgse identiteedi ühest aspektist ka Keller, Vihalemm 2003 ja Runnel 2003.

¹¹ Vrd vanemate eestlaste omaeluloolisi mälestusi Balti ketist, öölaulupidudest ja mälestusmärkide taastamise kampaaniatest Kirsti Jõesalu analüüsitud kujuneva eliidi mälestustega samast ajast, milles vastandatakse massiüritusi ja „häid liikumisi” (eelkõige muinsuskaitse liikumist). Neis avalduvad hilisemad poliitilised vastandused ja elitaarne rahvuslus (Jõesalu 2003: 196).

tus kui lihtsalt kiiresti muutuva ühiskonnaga mittekohanemine. Laulev revolutsioon oli nn laulva rahvusluse kulminatsioon, mis toetus nõukogudeaegsetele kultuurilise vastupanu praktikatele. Viimased on rahvatantsuringid, laulukoorid jm hobitegevused, millele anti implitsiitselt ning üldlaulupidude ajal ja 1980. aastate lõpul revolutsioonilises liikumises ka avalikult rahvuslik tähendus. 1990. aastate algul mitmetel põhjustel need hobitegevused vähenesid ning (rahvusliku) rahvakultuuri tähendus teiseses, mis ei toimunud ilma frustratsioonita. Sellest aspektist vaadatuna muutus (ja osaliselt hävis) osa eestlaste jaoks taasiseseisvumisjärgsel ajal terve maailm, mis potentsiaalselt seob laulva revolutsiooni nostalgia teise, nõukogude aja argielu nostalgiaga.

Lõpetuseks

Nostalgia kui tundmuse struktuur äratav (üles) positiivselt väärtustatud minevikumaailma vastukaaluks olevikumaailma ebatäiuslikkusele. Nostalgiline subjekt pöördub mineviku poole konstrueerimaks uut identiteeti, tegusust või kogukonnaühtsust. Nostalgia retoorikale iseloomulikud võtmemotiivid on kuldaeg, sellele järgnev langus, kojutulek ja pastoraalsus (Tannock 1995: 454, 456). Sellisena on nostalgia haavatav erisuguste poliitiliste manipulatsioonide poolt, veelgi enam, ka argimõtlemises ja -poliitikas kiputakse nostalgiale juurde kirjutama mingit võimu. Nii nähakse nõukogude argielu positiivses mäletamises reaktsioonilisi jooni, vene multikate nostalgias aga tendentsi võtta nõukogude okupatsiooniminevikult tema kriitiline mõõde. Isegi kui me ei eelda analüütiliselt, et nostalgia on poliitiline – poliitika on selles alati olemas (Nadkarni, Shevchenko 2004: 518). Samas võib nostalgia esmane väärtus olla lihtsalt kommunikatiivses praktikas, mida ta võimaldab (*räägime, meenutame, nostalgitseme ja tunneme end hästi*), vaatamata sellele, kuidas süsteemi või ajaloolist aega tervikuna hinnatakse.

Siit koorub lisaks poliitilisusele teine selle artikli kirjutamise ajal minu jaoks tekkinud probleem. Kõlab küll triviaalselt, aga – kas kõik on nostalgia? See küsimus ei puuduta niivõrd antinostalgia kui düstoopiat (sest selle postuleerimine siinses artiklis lähtus pigem mäletamise kultuuri loogikast kui nostalgia mõistest), kuivõrd nostalgiat kui positiivset minevikunägemust. Artiklist jäi kõlama negatiivse nostalgia mõiste, millega Wilson tähistab positiivseid mälestusi rasketest aegadest, nähtust, et negatiivne stiimul võib tekitada nostalgiat (Wilson 2005: 27). Minu esialgne mõte oli kirjutada nooruse, perekonna, saatusekaaslaste ja rahvusühitsuse teemadest küüditatute ja vangistatute Siberi-mälestustes (vrd Rahi 1998: 103–118; Anepaio 2001: 206–207; Jaago 2002: 93; Jaago 2007), kuid mind hoidis tagasi kahtlus, kas ma ei kirjuta ise nendele mälestustele nostalgiat juurde. Sama küsimus jäi mind vaevama kypse sotsialismi argielu mäletamise probleemi puhul: kas see, kui inimesed räägivad oma elust positiivses võtmes, on kohe nostalgia? Asjaolu, et sellised küsimused tekivad, on märk nostalgia mõiste ebamääraseks muutumisest. Tegu ei ole terava analüütilise kontseptiga, vaid asja sisu ja tähendus näib varieeruvat vastavalt vaatenurkadele.

Minu eesmärgiks oli näidata nostalgia heterogeensust eestlaste mäletamise kultuuris möödunud kahel aastakümnel. Nostalgia sünkretistliku iseloomu täpsem analüüs jäi käsitlesest välja. Nostalgiaid, mida kirjeldasin, ei ole ainult rühmaspetsiifilised. Ühes sotsiaalses rühmas võivad korraga aktiivsed olla mitu nostalgiat, samuti nagu üks nostalgia võib olla tihedalt põimunud teisega. Sama kehtib indiviidi kohta, kes võib samaaegselt tunda erilaadseid nostalgilisi emotsioone sentimentaalsest irooniliseni. Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et lugemine, milliseid järjepidevusi nostalgia võtmes kehtestatakse ning milliseid katkestusi postuleeritakse, on nagu mündiveeretamine. Nostalgia loome ja liikumised töötavad koos ja moodustavad ühe retoorikastruktuuri. Kuigi kirjeldatud nostalgiaid võivad olla üksteise suhtes mitmel viisil paigutunud, lähtuvad nad nõukogudejärgse mäletamise kultuuri loogikast, mille keskmeks on nõukogude okupatsiooni ja anneksiooni kogemus.

Kirjandus

- Aareloid, A. 1998. Kuulatud mõtted: Sovetid või eurooplased. – A. Aareloid, Ikka kultuurile mõeldes. Tallinn: Virgela, lk 77–238.
- Aareloid, A. 2006. Cultural Trauma and Life Stories. Kikumora Publications. Series A. Helsinki: University of Helsinki.
- Aareloid-Tart, A., Kanneke, A. 2006. The End of Singing Nationalism as Cultural Trauma. – A. Aareloid, Cultural Trauma and Life Stories. Kikumora Publications. Series A. Helsinki: University of Helsinki, lk 206–227 [algselt avaldatud: Acta Historica Tallinnensia 8. Tallinn, 2004, lk 77–98].
- Anepaio, T. 2001. Trauma ja mälu. Mineviku ületamisest represseeritute kogemuses. – Kultuur ja mälu. Konverentsi materjale. Studia ethnologica Tartuensia 4. Toim T. Anepaio, E. Kõresaar. Tartu: Tartu Ülikool, lk 198–215.
- Anepaio, T. 2003. Eesti mäletab!? Repressiooniteema retseptatsioon Eesti ühiskonnas. – Mälu kui kultuuritegur. Etnoloogilisi perspektiive. Studia ethnologica Tartuensia 6. Toim E. Kõresaar, T. Anepaio. Tartu: Tartu Ülikool, lk 206–230.
- Belakrümina, B. 2001. Tavaliselt mahavaikitud. Muutuv maailm apoliitilises eluloos. – Pärimuslik ajalugu. Toim T. Jaago. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond, lk 132–136.
- Boym, S. 2001. The Future of Nostalgia. New York: Basic Books.
- Carcelon, M. 1997. The Shadow of the Leviathan: Public and Private in Communist and Post-Communist Society. – Public and Private in Thought and Practice. Perspectives on a Grand Dichotomy. Ed. by J. Weintraub, K. Kumar. Chicago: The University of Chicago Press, lk 303–332.
- Davis, F. 1979. Yearning for Yesterday. A Sociology of Nostalgia. New York: The Free Press.
- Eesti rahva elulood I. Sajandi sada elulugu kahes osas. Koostaja R. Hinrikus. Tallinn: Tänapäev, 2000.
- Eesti rahva elulood II. Sajandi sada elulugu kahes osas. Koostaja R. Hinrikus. Tallinn: Tänapäev, 2000.
- Eesti rahva elulood III. Elu Eesti NSV-s. Koostaja R. Hinrikus. Tallinn: Tänapäev, 2003.

- Grünberg, K. 2008. Andrus Kivirähki/Taago Tubina lavastus „Helesinine vagun” (2003) – sissevaade vene multikate põlvkonna hinge? – Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat LI. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 13–36.
- Henrikus, R. 2003. Eesti elulugude kogu ja selle uurimise perspektiive. – Võim ja kultuur. Koostanud A. Krikmann, S. Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, lk 171–214.
- Henrikus, R. 2004. Deportation, Siberia, Suffering, Love. The Story of Heli. – She Who Remembers Survives. Interpreting Estonian Women’s Post-Soviet Life Stories. Ed. by T. Kirss, E. Kõresaar, M. Lauristin. Tartu: Tartu University Press, lk 62–77.
- Henrikus, R., Kõresaar, E. 2004. A Brief Overview of Life History Collection and Research in Estonia. – She who remembers survives. Interpreting Estonian Women’s Post-Soviet Life Stories. Ed. by T. Kirss, E. Kõresaar, M. Lauristin. Tartu: Tartu University Press, lk 19–34.
- Jaago, T. 1999. Konflikt, kogemus ja nostalgia perepärimuses Eesti ja Soome näitel. – Mäetagused, nr 11, lk 98–112.
- Jaago, T. 2002. Kodu mõiste muutumisi 20. sajandil. – Dialoog privaatse ja avaliku elu vahel. Inimese ja keskkonna suhete peegeldus pärimuses. Elektrooniline konverents. Täiendkoolituskursus. Koostanud T. Jaago, M. Kõiva. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu Ülikool, lk 88–98.
- Jaago, T. 2007. Poliitilised saatused: stalinlike vangilaagrite teema eesti elulugudes. Rahvusvahelisel konverentsil „Koonduslaagrid ja küüditamised antropoloogia ja semiootika vaatevinklist” (18.–19. V 2007, Tartu) peetud ettekande põhjal koostatud artikli käsikiri autori valduses.
- Jaago, T., Kõresaar, E., Rahi-Tamm, A. 2006. Oral History and Life Stories as a Research Area in Estonian History, Folkloristic and Ethnology. – Elore, nr 1. – http://cc.joensuu.fi/~loristi/1_06/jkr1_06.pdf (3. VI 2008).
- Jõesalu, K. 2003. Elitaarne kogemus rahvuslikust liikumisest 1980. aastatel. – Mälu kui kultuuritegur. Etnoloogilisi perspektiive. Studia ethnologica Tartuensia 6. Toim E. Kõresaar, T. Anepaio. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 179–205.
- Jõesalu, K. 2005. „The Right to Happiness”. Echoes of Soviet Ideology in Biographical Narratives. – Berliner Osteuropa Info, nr 23, lk 91–99.
- Jõesalu, K. 2008. Erfahrungen und Darstellungen – das sowjetische Alltagsleben in der estnischen Erinnerungskultur. – Oral History und (post)sozialistische Gesellschaften. Hrsg. von J. Obertreis, A. Stephan. Tübingen: V&R Unipress (ilmumas).
- Kannike, A. 2005. Kontinuiteet ja katkestus: privaatsfääri loomine Nõukogude Eestis. – Estonian Social Science Online, kd 3. – http://www.sotsioloogia.ee/vana/esso3/16/anu_kannike.htm (3. VI 2008).
- Keller, M., Vihalemm, T. 2003. Return to the ‘Consuming West’. Young People’s Perceptions about the Consumerization of Estonia. – Young, kd 11, nr 3, lk 195–215.
- Kharkhordin, O. 1997. Reveal and Dissimulate: A Genealogy of Private Life in Soviet Russia. – Public and Private in Thought and Practice. Perspectives on a grand Dichotomy. Ed. by J. Weintraub, K. Kumar. Chicago: The University of Chicago Press, lk 333–364.
- Kirss, T. 2006. Rändlindude pesad. Eestlaste elulood võõrsil. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Toronto Ülikooli Eesti õppetool.

- Korkiakangas, P. 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. *Kansantieteellinen Arkisto* 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, P. 2004. Everyday Life, Objects, and Nostalgia. – E. Kõresaar, A. Leete (eds.), *Everyday Life and Cultural Patterns. International Festschrift for Elle Vunder. Studies in Folk Culture. Vol. 3.* Tartu: Tartu University Press, lk 113–129.
- Kõresaar, E. 2001. A Time Ignored? About the Role of the Soviet Period in Life Stories of Older Estonians. – *Ethnologia Fennica. Finnish Studies in Ethnology* 29. Helsinki: Association of Finnish Ethnologists, lk 45–55.
- Kõresaar, E. 2003a. Ajaloopiltide dialoog eestlaste elulugudes. Eesti rahva elulood III. Elu Eesti NSV-s. Koostanud R. Hinrikus. Tänapäev 2003. – *Vikerkaar*, nr 10/11, lk 162–164.
- Kõresaar, E. 2003b. Eluloolisest käsitlusviisist Eesti kultuuriteadustes. – Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt. Koostanud T. Jaago. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 61–76.
- Kõresaar, E. 2003c. Lapsepõlv kui ajaloopilt. Rahvuse ja riigi metafoorne kujutamine vanemate eestlaste lapsepõlvemälestustes. – Mälu kui kultuuritegur. Etnoloogilisi perspektiive. *Studia ethnologica Tartuensia* 6. Toim E. Kõresaar, T. Anepaio. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 60–91.
- Kõresaar, E. 2005. Elu ideoloogiad. Kollektiivne mälu ja autobiograafiline minevikutõlgendus eestlaste elulugudes. Eesti Rahva Muuseumi sari 6. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Kõresaar, E. 2007. Virolaisten elämäkerrat ja neuvostonostalgian retoriikka. – Hei, muistatkos...? Pirjo Korkiakankaalle omistettu 60-vuotisjuhlakirja 10.7.2007. *Etnos-toimite* 14. Toim M. Knuuttila, T.-R. Lappi, H. Ruotsala, E. Salminen. Helsinki: Ethnos ry, lk 113–127.
- Me tulime tagasi. Koostaja R. Hinrikus. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Ühendus Eesti Elulood, 1999.
- Meyer, B. 1998. „Make a Complete Break with the Past”: Memory and Postcolonial Modernity in Ghanaian Pentecostalist Discourse. – *Memory and the Postcolony. African Anthropology and the Critique of Power.* Ed. by R. Werbner. London: Zed Books, lk 182–208.
- Nadkarni, M., Shevchenko, O. 2004. The Politics of Nostalgia. A Case for Comparative Analysis of Post-Socialist Practices. – *Ab Imperio*, nr 2, lk 487–519.
- Niedermüller, P. 1997. Zeit, Geschichte, Vergangenheit. Zur kulturellen Logik des Nationalismus im Postsozialismus. – *Historische Anthropologie*, kd 5, nr 2, lk 245–267.
- Nõukogude aeg ja inimene. Koostaja E. Tammer. Tallinn: Tänapäev, 2004.
- Nõukogude kool ja õpilane. Koostaja E. Tammer. Tallinn: Tänapäev, 2006.
- Oswald, I., Voronkov, V. 2000. Tricky Hermeneutics: Public and Private Viewpoints of Jewish Migration from Russia to Germany. – *Biographies and the Division of Europe. Experience, Action and Change on the 'Eastern side'.* Ed. by R. Breckner, D. Kalekin-Fishman, I. Miethe. Opladen: Leske und Budrich, lk 335–348.
- Rahi, A. 1998. 1949. aasta märtsiküüditamine Tartu linnas ja maakonnas. Tartu: Kleio.

- Rahhi-Tamm, A. 2004. One Among a Thousand: The Story of a Deportee's Destiny in the Eyes of an Historian. – *She Who Remembers Survives. Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories*. Ed. by T. Kirss, E. Kõresaar, M. Lauristin. Tartu: Tartu University Press, lk 78–88.
- Rakfeldt-Leetmaa, H., Rakfeldt, J. 1996. Rahvusliku identiteedi säilitamine okupeeritud Eestis. – *Akadeemia*, nr 8, lk 1571–1590.
- Raudsepp, M. 2005. Eestlaste loodusesuhe keskkonnapsühholoogia vaatenurgast. – *Eesti looduskultuur. Koostanud ja toimetanud T. Maran, K. Tüür*. Tartu: Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, Eesti Kirjandusmuuseum, lk 379–420.
- Reinvelt, R. 2001. Mida ei mäleta, seda pole olnud? – *Kultuur ja mälu. Konverentsi materjale. Studia ethnologica Tartuensia 4. Toim T. Anepaio, E. Kõresaar*. Tartu: Tartu Ülikool, lk 244–256.
- Reinvelt, R. 2004. *Elmine's Life and Story: the Truth, Soviet Propaganda and Reflections afterwards*. – *She Who Remembers Survives. Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories*. Ed. by T. Kirss, E. Kõresaar, M. Lauristin. Tartu: Tartu University Press, lk 166–177.
- Rijk, D. van 1998. *Fundamentalism, Cultural Memory and the State: Contested Representations of Time in Postcolonial Malawi. – Memory and the Postcolony. African Anthropology and the Critique of Power*. Ed. by R. Werbner. London: Zed Books, lk 155–181.
- Runnel, P. 2003. *Europe as a Measure of Change: Soviet-Time Values and the Construction of Estonia's Post-Communist Turn to Europe*. – *Pro Ethnologia*, nr 16. *Studies on Socialist and Post-Socialist Everyday Life*. Tartu: Estonian National Museum, lk 113–133.
- Smith, K. K. 2000. Mere Nostalgia. Notes on a Progressive Parathey. – *Rhetoric & Public Affairs*, kd 3, nr 4, lk 505–527.
- Strathern, M. 1995. *Nostalgia and the New Genetics*. – *Rhetorics of Self-making*. Ed. by D. Battaglia. Berkeley–Los Angeles: University of California Press, lk 97–120.
- Stuart, K. 1988. Nostalgia – A Polemic. – *Cultural Anthropology*, kd 3, nr 3, lk 227–241.
- Zamjatin, J. 2006 [1921]. *Meie*. Tallinn: Tänapäev.
- Zdravomyslova, E., Voronkov, V. 2002. The Informal Public in Soviet Society. Double Morality at Work. – *Social Research*, kd 69, nr 1, lk 49–69.
- Tannock, S. 1995. Nostalgia Critique. – *Cultural Studies*, kd 9, nr 3, lk 453–464.
- Titma, M. (toim) 1999. *Kolmekümneaastaste põlvkonna sotsiaalne portree*. Tartu–Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Wabariigi poisipõlv. [Aarne Wuorimaa fotode põhjal]. Koostaja K. Tarand. Tallinn: Eesti Päevaleht, 2004.
- Weintraub, J., Kumar, K. (eds.) 1997. *Public and Private in Thought and Practice: Perspectives on a Grand Dichotomy*. Chicago–London: The University of Chicago Press.
- Wilson, J. L. 2005. *Nostalgia: Sanctuary of Meaning*. Lewisburg: Bucknell University Press.

Nostalgia and its Absence in Estonian Remembrance Culture: the View of a Biography Researcher

Keywords: nostalgia, postsocialism, life stories, memory, critical research

The article critically approaches the category of nostalgia in the context of Estonian post-Soviet remembrance culture. On the one hand, the problem of politicization of the concept of nostalgia, and on the other hand, that of analytical ambiguity of this concept is raised. The discussion proceeds from the understanding that several distinct nostalgias simultaneously act on individual and communal levels. Nostalgia corresponds to a variety of individual needs and (political) aims, being a cultural resource and strategy applicable in different ways. From the aspect of remembrance culture, nostalgia is understood as a phenomenon involving syncretic potential, which in some forms may be manifested simultaneously on the state or national level, communal level and individual level. On these grounds it is shown, based on biographical research conducted in Estonia since the 1990s, what opportunities there are for interpreting the post-Soviet life stories of Estonians through the prism of nostalgia.

Ene Kõresaar (b. 1971), PhD, University of Tartu, Institute of Cultural Research and Arts, associate professor, ene.koresaar@ut.ee